

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АТЫНАН
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
КОНСТИТУЦИЯЛЫК СОТУНУН**

Айсулу Жолдошбековна Айтбаеванын, Улан Омуркул уулунун кайрылуусуна байланыштуу Кыргыз Республикасынын Укук бузуулар жөнүндө Кодексинин 566-беренесинин биринчи абзацынын конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча

Ч Е Ч И М И

2022-жылдын 26-октябры

Бишкек шаары

Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту, төрагалык кылуучу – Э.Ж. Осконбаевдин, судьялар М.Р. Бобукееванын, К.А. Дуйшеевдин, Л.П. Жумабаевдин, М.Ш. Касымалиевдин, К.Дж. Кыдырбаевдин, Ж.А. Шаршеналиевдин курамында, катчы Н.А. Кененсариеванын, кайрылуучу тарап – Айсулу Жолдошбековна Айтбаеванын, Улан Омуркул уулунун;

жоопкер тарап – Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин ишеним кат боюнча өкүлдөрү Максат Орозобек уулунун, Мунарбек Эрмаматович Сыдыковдун;

үчүнчү жактар – Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун ишеним кат боюнча Эркин Бакбурович Искаковдун, Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин ишеним кат боюнча өкүлү Руслан Арстанович Кулназаровдун, Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигине караштуу Соттук өкүлчүлүк борборунун ишеним кат боюнча өкүлү Динмухамет Кенешбаевич Кенешбаевдин катышуусу менен,

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 1 жана 2-бөлүктөрүн, «Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө» конституциялык Мыйзамдын 4, 17, 40, 45-беренелерин жетекчиликке алып, Кыргыз Республикасынын Укук бузуулар жөнүндө Кодексинин 566-беренесинин биринчи абзацынын конституциялуулугун текшерүү жөнүндө ишти ачык отурумда карап чыкты.

Айсулуу Жолдошбековна Айтбаеванын, Улан Омуркул уулунун өтүнүчү бул ишти кароого себеп болду.

Ишти кароого негиз болуп Кыргыз Республикасынын Укук бузуулар жөнүндө Кодексинин 566-беренесинин биринчи абзацынын Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык келүүсү маселесинде пайда болгон аныксыздык саналат.

Ишти соттук отурумга даярдоону жүргүзгөн судья-баяндамачы Ж.А. Шаршеналиевдин маалыматын угуп, келтирилген материалдарды изилдеп чыгып, Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту

Т А П Т Ы:

2022-жылдын 30-мартында Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотуна А.Ж. Айтбаеванын, У. Омуркул уулунун Кыргыз Республикасынын Укук бузуулар жөнүндө Кодексинин 566-беренесинин биринчи абзацын

(андан ары - УБЖК) Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 23-беренесинин 5-бөлүгүнө, 55-беренесине, 56-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 58-беренесинин 4-бөлүгүнө, 61-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө ылайык келүүсүн текшерүү жөнүндө кайрылуусу келип түшкөн.

Конституциялык соттун судьялар коллегиясынын 2022-жылдын 28-апрелиндеги аныктамасы менен өтүнүч өндүрүшкө кабыл алынган. Кайрылуучу тарап сот отурумунда өзүнүн талаптарын колдоп, кийинкилерди белгилеген.

2022-жылы 24-мартта Бишкек шаарынын Биринчи май районунун судьясы адвокат Н.А. Токтакуновду УБЖКнын 126-беренеси боюнча майда бейбаштык жасоодо күнөөлүү деп тапкан жана аны беш суткага камакка алууга токтом кылган.

Н.А. Токтакунов жана коргоочусу ушуга байланыштуу Бишкек шаардык сотуна апелляциялык даттануу менен кайрылышкан.

Бирок 2022-жылы 25-мартта укук коргоо кызматкерлери Бишкек шаарынын Биринчи май райондук сотунун токтомунун негизинде Н.А. Токтакуновду камакка алышкан.

Арыз ээлери УБЖКнын 1-беренесине ылайык укук бузуулар жөнүндө мыйзамдар Конституцияга негизделет жана ушул Кодекстен, мыйзамдардан, ошондой эле Кыргыз Республикасынын укуктук тутумунун курамдык бөлүгү болуп саналган Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипке ылайык күчүнө кирген эл аралык келишимдерден турат деп эсептешет.

Алардын пикири боюнча мыйзам чыгаруучу укук бузууну жасаган жак УБЖКда аныкталган негизде жана тартипте жоопкерчиликке тартылууга жатат деп белгилеген.

Кайрылуу субъекттери УБЖКнын 56-главасында укук бузуулар жөнүндө иштерди кароо тартиби каралган деп көрсөтүшүүдө.

УБЖКнын 535-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык жаза чарасы катары камакка алуу түрүндө каралган укук бузуулар жөнүндө иш укук бузуулар

жөнүндө протокол жана башка иштин материалдары келип түшкөн күнү, бирок адам кармалган учурдан тартып 48 сааттан кечиктирилбей каралат. Мында УБЖКнын 539-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык сот же ыйгарым укуктуу орган (анын кызмат адамдары) укук бузуу жөнүндө иш боюнча кагаз түрүндө же болбосо электрондук кол тамга менен күбөлөндүрүлгөн электрондук документ формасында токтом чыгарат, бул маалыматтар Укук бузуулардын бирдиктүү реестринин автоматташтырылган маалымат тутумуна (АМТ) киргизилет.

УБЖКнын 539-беренесинин 6-бөлүгүнө ылайык укук бузуу жөнүндө иш боюнча токтом, эгер ал даттанылбаса, даттануу мөөнөтү аяктагандан кийин күчүнө кирет.

Арыз ээлери көрсөткөндөй, мыйзам чыгаруучу сот актысын ага даттануу мөөнөтү аяктагандан кийин ал күчүнө кирген учурун белгилеген жана УБЖКнын 547-беренесинде укук бузуу жөнүндө иш боюнча токтомду даттануу тартибин жана мөөнөтүн караштырган, ага ылайык сот УБЖКнын 454-беренесинде каралган укук бузуулар боюнча сотко ведомстволук караштуулук боюнча кабыл алынган соттун токтому областтык жана ага теңештирилген соттордо токтомдун көчүрмөсү тапшырылган күндөн тартып он күн ичинде апелляциялык тартипте даттанылышы мүмкүн.

Сотко ведомстволугу караштуу укук бузуулар боюнча кабыл алынган укук бузуу жөнүндө иш боюнча соттун токтомун даттануу укугу жаза тартибине тартылган адамда бар, ал бул укуктан пайдаланса же пайдаланбаса да, ал бул укуктан ажыратылбайт. Демек, кайрылуу субъекттери эсептегендей, мыйзам чыгаруучу токтомдун күчүнө кирүү учурун анын көчүрмөсү тапшырылган күндөн тартып он күн ичинде деп аныктаган. Бирок, мыйзам чыгаруучу ушуга карама-каршы талашылып жаткан ченемде соттун камакка алуу жөнүндө токтому жарыялангандан тартып дароо аткарылат деп белгилеген.

Арыз ээлери болжогондой, талашылып жаткан ченем УБЖКнын жогоруда көрсөтүлгөн ченемдери менен карама-каршылыка гана келбестен,

Конституцияда кепилденген даттануу укугун жана ишти жогору турган сотто кайра каратуу укугун дагы жокко чыгарууда. Алсак, бул ченем Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 23-беренесинин 5-бөлүгүнө, 55-беренесине, 56-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 58-беренесинин 4-бөлүгүнө, 61-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө карама-каршы келет.

Жогоруда көрсөтүлгөн конституциялык ченемдердин мааниси боюнча ар кимге соттук коргоо укугу кепилденген, ал кандай кызыкдар адам болбосун өзүнүн бузулган укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо максатында сотко кайрылуудан, ошондой эле чыгарылган сот актысын жогору турган сотко даттануу мүмкүндүгүнөн турат.

Мында Конституция менен адамдын укуктары менен эркиндиктерин чектөөгө тыюу салынган, жалпыга таанылган принциптер жана эл аралык укуктун ченемдери менен, ошондой эле Кыргыз Республикасы катышуучу болгон мыйзамдарда белгинген тартипте күчүнө кирген эл аралык келишимдер менен анын кепилдиктери каралган.

Кайрылуунун авторлору 2020-жылдын 21-октябрындагы Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын Чечиминде баяндалган укуктук позицияга шилтеме кылат, ага ылайык соттук катанын белгилениши сот актысын жогору турган сотто кайра кароо жана ага баа берүү аркылуу гана болушу мүмкүн. Дал ушул жагдай ишти жогору турган сотто (апелляция) кайра кароо жана сот актыларын кассация тартибинде кайра кароо институттарынын иштешинин негизги себеби болуп саналат.

Ошентип, мыйзам чыгаруучу УБЖКнын 566-беренесинде камакка алуу жөнүндө токтом жарыялангандан тартып токтоосуз аткарылат деген ченемди орнотуп, жарандарды ишти жогору турган сотто кайра каратуу укугуна болгон конституциялык кепилдиктен ажыраткан.

Кайрылуу субъекттери, укук колдонуу практикасы “соттук актынын мыйзамдуу күчүнө кирүүсү” жана “сот актысын токтоосуз аткаруу” деген түшүнүктөр ортосунда айырма жок экендигин көрсөтүп жатат деп белгилешет. Анын менен, мыйзам чыгаруучу мыйзамдуу күчүнө кире элек сот

актысын токтоосуз аткарылышын өзүнчө берене менен көрсөткөн, бул мыйзамдуулук, мыйзам алдында бирдейлик, күнөөсүздүк презумпциясы жана акыйкаттуулук сыяктуу негиз салуучу принциптердин бузулушу болуп саналат.

А.Ж. Айтбаева жана У. Омуркул уулу эл аралык укуктун, анын ичинде Адам укуктарынын бүткүл жалпы декларациясы жана Атуулдук жана саясий укуктар жөнүндө пактынын катышуучусу болгон мамлекеттердин ар кимдин компетенттүү улуттук сотторунда укуктарын эффективдүү калыбына келтирүү кепилдиктерин камсыз кылуу милдеттерин орноткон жана ал үчүн чакырылган ченемдерине да шилтеме жасашууда.

Баяндалганды эске алуу менен, арыз ээлери талашылып жаткан ченемди Кыргыз Республикасынын Конституциясына карама-каршы келет деп таанууну суранышууда.

Жоопкер тараптын өкүлдөрү М. Орозобек уулу, М.Э. Сыдыков арыз ээлеринин жүйөлөрү негизсиз, ал эми талаптары кийинкидей негиздер боюнча канааттандырылууга жатпайт деп эсептешет.

УБЖК сот токтомунун мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн текшерүү үчүн жогору турган сот инстанциясына кайрылуу мүмкүндүгүн караштырат.

Алсак, белгиленген укук УБЖКнын 547-беренесинин 3-бөлүгүндө регламенттелген. Өз кезегинде, М.Э. Сыдыков көрсөткөндөй, апелляциялык даттанууну кароо аныктама түрүндө чыгарылат, мыйзамдуу күчүнө токтоосуз кирет жана даттанууга жатпайт (УБЖКнын 552-беренеси).

Камакка алуу жөнүндө соттун токтому чыгарылгандан кийин, башкача айтканда соттун токтому күчүнө киргенге чейин, аны токтоосуз аткаруу жөнүндө ченем талаптарынын конституциялуу эместиги туурасында, жоопкер тараптын өкүлү терс кесепеттерди ыкчам болтурбоону эсепке алуу менен, сот токтому мыйзамдуу күчүнө киргенден кийин аткарылуусу, УБЖКда көрсөтүлгөн фактылар боюнча кол салуу объектиси үчүн дагы, укук бузуунун субъектиси үчүн дагы токтотулбай аткарылышын болжогон аракеттерди жүзөгө ашыруу мүмкүн эместигине алып келиши мүмкүн деп болжойт.

М.Э. Сыдыков жаза чарасынын эң эле катуу түрү катары адамды камакка алууну судья укук бузуулардын белгиленген түрлөрү үчүн гана берет, ал эми камакка алынгандар ички иштер органдары аныктоочу жерлерде камакта болушуп, аларды кармоо мөөнөтү камакка алуу мөөнөтүнө кошулуп эсептелинет деп белгилейт.

Жоопкер тараптын өкүлү укук бузуу жөнүндө токтоп чыгарылган учурдан тартып, же чечим чыгаруу учурунда аткарылууга тийиш деп болжойт. Мындай учурда, Конституциянын 59-беренесинин 6-бөлүгүндө ушул берененин жоболору бузуу менен кармалган же камакка алынган ар бир адам мыйзамда белгиленген тартипте жана өлчөмдөрдө мамлекеттин эсебинен зыяндын ордун толтуруп, компенсация алууга укуктуу. Алдын ала мыйзамсыз же негизсиз кармоо же камакка алуу аныкталган учурда тийиштүү кызмат адамдары жазык жоопкерчиликтүү болушат.

Жогорку Кеңештин экинчи өкүлү М. Орозобек уулу М.Э. Сыдыковдун жүйөлөрүн колдоду.

Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун өкүлү Э.Б. Искаков УБЖКда ушул Кодекстин 566-беренесинин биринчи абзацынын конституциялуулугунда аныксыздык бар деп эсептейт.

Алсак, УБЖКда укук бузуу жөнүндө иш боюнча токтоп, эгерде ал даттанылбаса, даттануунун мөөнөтү бүткөндөн кийин мыйзамдуу күчүнө кирет деп белгиленген (539-берененин 6-бөлүгү).

УБЖКнын 547-беренесинин 3-бөлүгүндө сотко түздөн-түз караштуу укук бузуулар боюнча кабыл алынган сот токтомдорун апелляциялык тартипте даттануу укугу каралган.

Бирок УБЖКнын 566-беренесинин биринчи абзацы менен камакка алуу жөнүндө соттун токтому чыгарылгандан кийин аткарууга келтирүүнүн тартиби регламенттелген.

Ушуну менен бирге Жогорку соттун өкүлү УБЖКнын 49-беренесин көрсөтөт, ага ылайык жаза чарасын колдонуу жөнүндө соттун же болбосо

тиешелүү ыйгарым укуктуу органдын чечими күчүнө кирген учурдан тартып адам укук бузуу жасагандыгы үчүн жоопкерчиликке тартылды деп эсептелет.

УБЖКнын 555-беренесинин 2-бөлүгүндө жаза чарасын колдонуу жөнүндө токтом мыйзамдуу күчүнө кирген учурдан тартып аткарылууга тийиш.

Ушуну менен байланышта, УБЖКнын 28-беренеси менен камакка алуу жаза чараларынын бири болгондуктан, жогоруда көрсөтүлгөн жоболор камакка алуу жөнүндө сот чыгарган токтомго карата дагы колдонулат.

Ошентип, Э.Б. Искаковдун пикири боюнча УБЖКда соттун камакка алуу жөнүндө токтомунун мыйзамдуу күчүнө кирүүсү жөнүндө өз алдынча ченем каралган эмес, ушуга байланыштуу УБЖКнын 539-беренесинин 6-бөлүгүндө белгиленген жалпы ченем колдонулат, башкача айтканда, укук бузуу жөнүндө иш боюнча токтом, эгерде ал даттанылбаса, даттануунун мөөнөтү бүткөндөн кийин мыйзамдуу күчүнө кирет.

Укук бузуулар жөнүндө мыйзамдардын өзүндөгү карама-каршылыктар, маселен, соттун камакка алуу жөнүндө токтомунун күчүнө кирүүсү тууралуу жоболорду камтыбастан токтоосуз аткарылышы, кылмыш жана/же жорук жасоодо күнөөсү мыйзамда белгиленген тартипте далилденмейин жана мыйзамдуу күчүнө кирген сот актысы менен белгиленмейин адамды күнөөлүү эмес деп табуу жөнүндө конституциялык ченемге ылайык келбейт.

Андан тышкары, белгиленген принциптин бузулушу материалдык чыгымдын жана моралдык зыяндын ордун сот тартибинде толтуруп берүү үчүн негиз болот (Конституциянын 57-беренесинин 1-бөлүгү).

Баяндалганды эске алуу менен, Э.Б. Искаков адам укуктарынын бузулушунун мүмкүн болуучу шарт-жагдайларды жокко чыгаруу үчүн УБЖКдагы карама-каршылыктарды четтетүүнү жана соттун камакка алуу жөнүндө токтомдорунун мыйзамдуу күчүнө кирүүсүн мыйзамдар менен өзгөчө тартибин орнотууну сунуштайт.

Юстиция министрлигинин өкүлү Р.А. Кулназаров жоопкердин укуктук көз карашын колдоп, талашылып жаткан ченемди Конституциянын 58-беренесинин 4-бөлүгүнө карама-каршы келбейт деп табууну суранды.

Юстиция министрлигине караштуу Соттук өкүлчүлүк борборунун өкүлү Д.К. Кенешбаев анык укуктук көз карашын билдирген жок.

Конституциялык сот тараптардын жүйөлөрүн талкуулап, үчүнчү жактардын түшүндүрмөлөрүн угуп, иштин материалдарын изилдеп чыгып, кийинкидей тыянактарга келди.

1. Конституциялык сот «Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө» конституциялык Мыйзамдын 17-беренесинин 4-бөлүгүнө ылайык кайрылууда көрсөтүлгөн маселе боюнча ченемдик укуктук актынын конституциялуулугу күмөндүүлүктү туудурган бөлүгүнө карата гана актыларды чыгарат.

Ошентип, бул иш боюнча Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун кароо предмети болуп Кыргыз Республикасынын Укук бузуулар жөнүндө Кодексинин 566-беренесинин биринчи абзацы саналат:

“566-берене. Камакка алуу жөнүндө токтомду аткаруунун мөөнөттөрү

Камакка алуу жөнүндө соттун токтому чыгарылгандан кийин токтоосуз аткарылат.”.

Кыргыз Республикасынын Укук бузуулар жөнүндө Кодекси мыйзамдарда белгиленген тартипте кабыл алынып, “Эркин-Тоо” гезитинин 2021-жылдын 16-ноябрындагы № 122-123 сандарында жарыяланган, Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларынын мамлекеттик реестрине киргизилген жана колдонуудагы акт болуп саналат.

2. Конституциянын 1-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык Кыргыз Республикасы демократиялык жана укуктук мамлекет.

Коомдун ар бир мүчөсү бардыгы үчүн жүрүм-турумдун жол берилүүчү жалпы эрежелерди сөзсүз сактап келгенде, демократиялык жана укуктук мамлекеттин шарттарында гана адамдын татыктуу жашоосу жана эркин

өнүгүүсү болушу мүмкүн. Ушуга байланыштуу, ушундай мамлекеттик механизмди курууда мыйзамдуулук, коопсуздукту камсыздоо жана коомдо туруктуу укуктук тартипти орнотуу маселелери өзгөчө мааниге ээ болот.

Укуктук тартип, коомдук мамилелердин жөнгө салынуусунун сапаттуу абалы катары мыйзамдуулуктун талаптарын жүзөгө ашыруунун натыйжасында түзүлөт жана укук субъектилеринин укук ченемдүү жүрүм-турумунан билинет.

Мыйзамдуулукту жана укуктук тартипти бекемдөөдө негизги багыт болуп укук бузууларга каршы натыйжалуу күрөшүү жана жасалган кылмыштар үчүн жоопкерчиликтин сөзсүз болушун камсыз кылуу талабы саналат. Азыркы шарттарда жоопкерчиликтин сөзсүз болушу кылмыштарга жана башка укук бузууларга каршы натыйжалуу күрөшүүнүн, өлкөдөгү мыйзамдуулуктун жалпы абалынын маанилүү көрсөткүчү болуп саналат.

Укук бузууларды жасагандыгы үчүн жоопкерчиликтин сөзсүз болуу принцибинен ар кандай кетүү укукка каршы жана жол берилгендик жөнүндө нагыз маалыматты объективдүү кабыл алууну бурмалайт, укук бузуучуларда алар жасаган укук бузууларга байланыштуу контролсуздук жана жазаланбастык маанайды жаратат. Ошол эле учурда, укук бузуучуларды тийиштүү жана сөзсүз жаза тартуу жарандарда колдонуудагы укук тартиптин бышыктыгы тууралуу ишенимди арттырат, мамлекеттик бийликтин калыстыгына, алардын өмүрү, ден соолугу, мүлкү, укуктары жана кызыкчылыктары бекем корголо тургандыгына ишенимди бекемдейт. Бул, өз кезегинде, жарандарда укуктук аң-сезимдин жана укуктук маданияттын, жоопкерчиликтин жана тартиптүүлүгүн, андан дагы алардын коомдук-пайдалуу ишмердигинин жигердүүлүгүн көтөрүүгө көмөк болот.

Адамдын укукка каршы жүрүм-турумунун негизги себеби адамдын социалдык чөйрөсүн туруктуу тиричилигин майтарууга багытталган ар түрдүү диссонанстарга байланыштуу.

Мындай карама-каршылыктардын өрчүшү укук бузуулардын өсүшүнө алып келет.

Жоруктун коомдук зыяндуулук даражасы ар кандай болушу мүмкүн, бирок анын бар болушу аны укук бузууларга киргизүү үчүн милдеттүү. Укук бузуулар коомдук турмуштун ар кандай тараптарына кол салат, жалпысынан коомго мыйзамдуулуктун режимин орнотуунун жолунда анын кыймылын басаңдатып, олуттуу зыян келтирет. Укук бузуулардын социалдык табияты алардын натыйжаларынан, коомдун саясий, коомдук, экономикалык кызыкчылыктарына, жарандардын жеке укуктары менен эркиндиктерине, мүлктүк кызыкчылыктарына зыян келтирген деңгээлинен көрүнөт.

Укуктук жөнгө салууга дуушар болуучу мамилелер аябай ар түрдүү, демек, укук бузуулар менен келтирилген зыян дагы ошончолук ар түрдүү. Зыян материалдык жана моралдык, өлчөмдүү жана өлчөмсүз, физикалык жана рухий, маанилүү жана маанилүү эмес, калыбына келтирилгендей жана калыбына келбес болушу мүмкүн. Зыянын көрүнүш формалары, анын өнүгүү стадиялары ар түрдүү жана жекече болот.

Динамикалык өзгөрүлүп жаткан коомдун бүгүнкү күнүндө адамзаттын турмуш-тиричилигинин бардык чөйрөлөрүнүн кеңейүүсү жана татаалдашуусу шартында, укук бузуулар дагы ар кандай түрдүү мүнөзгө ээ болууда.

Ошентип, коомдун жалпы бакубаттуулугу укук тартибинин абалы менен мыйзамдуулуктун деңгээлине түздөн-түз көз каранды болгондуктан, мыйзам чыгаруучу укук бузууларга каршы күрөштө эки негизги багытты аныктаган – укук бузуулардын жасалышын алдын алуу (превентивдүү функция) жана жасалган укук бузуулар үчүн юридикалык жоопкерчиликти ырааттуу жүзөгө ашыруу (тарбия функциясы). Ушуга байланыштуу кабыл алынган УБЖК укук бузууларды жасаган үчүн жоопкерчиликтин принциптерин жана чараларын караштырат, кайсыл жоруктар укук бузуу болуп саналаарын, алар тууралуу иштерди кароо тартибин, аларды жасагандыгы үчүн жаза чараларын жана башка укуктук кесепеттерди аныктайт.

3. УБЖКга ылайык жеке же юридикалык жак жасаган, ал үчүн аталган Кодекс менен жоопкерчилик каралган укукка каршы, күнөөлүү жорук (аракет же аракетсиздик) укук бузуу болуп табылат.

Жасалган укук бузуу үчүн мамлекет колдонуп жаткан таасир этүүчү чаралар болуп төмөнкүлөр саналат: эскертүү, коомдук жумуштар, айыптар, чет өлкө жарандарын чыгаруу, камакка алуу.

Жаза чараларын колдонууда жасалган укук бузуунун мүнөзү, келтирилген зыяндын өлчөмү, жаза чарасын оорлотуучу же женилдетүүчү жагдайлар, ал эми жеке жак болсо, укук бузуучунун ким экендиги дагы эсепке алынат.

Укук бузуучу карата камакка алууну белгилөө превентивдүү функцияны аткарат, анын ориентири укук бузуучунун өзүн дагы, башка жакты дагы жаңы укук бузууларды жасоодон карманууга багытталган (УБЖКнын 28-беренеси).

Ошентип, камак алуунун максаты укук тартибин калыбына келтирүү жана адамды тарбиялоо, ошондой эле бул адамдын өзү да, башка адамдар дагы жаңы укук бузууларды жасоону болтурбоо (УБЖКнын 33-беренесинин 2-бөлүгү) болуп саналат.

УБЖК үй-бүлөлүк зомбулук көрсөтүү; берилген убактылуу коргоо орденин шарттары аткарылбаган; майда бейбаштык; коменданттык сааттын талаптарын (шарттарын) сактабаган; мас абалындагы айдоочунун транспорт каражатын башкаруусу, мас абалындагы адамдын, же болбосо бул каражатты башкарууга укугу жок адамдын автотранспорт каражатын башкаруусу; аскер кызматын өтөө тартибин, кароол кызматын өтөө эрежелерин, коомдук тартипти кайтаруу жана коомдук коопсуздукту камсыз кылуу боюнча кызматты бузуу; ооруну симуляциялоо же өзүнө кандайдыр бир жаракат келтирүү (денесине зыян келтирүү) жолу менен аскер кызматынын милдеттерин аткаруудан качуусу учурларында камакка алууну караштырат (УБЖКнын 70, 71, 126, 129, 193, 423-426-беренелери).

Алкохолдук мас же болбосо баңгизаттарын, психотроптук же башка мас кылуучу каражаттарды колдонуудан улам мас абалында адамдын укукка каршы жүрүм-турумду улантуусу, согуштук же өзгөчө абал шарттарында, же болбосо коомдук кырсыктардын шарттарында укук бузууларды жасоо оордотуучу жагдайлар болуп таанылат (УБЖКнын 46-б.).

Мыйзам чыгаруучу УБЖКнын 33-беренесинде сот салган камак укук бузуучуну ички иштер органдары аныктаган жайларда коомдон обочолонтуу шарттарында кармоодо турат жана жети суткага чейинки мөөнөткө колдонулат деп аныктаган.

Өз кезегинде, камакка алуу жөнүндө соттун токтому чыгарылгандан кийин дароо аткарылат (УБЖКнын 566-беренеси).

Маселен, коомдук тартип менен коомдук коопсуздукка кол салган жогоруда белгиленген укук бузуулар боюнча камакка алуунун алдында көбүнчө кармоо жүргүзүлөт. Кармоо укук бузуулар жөнүндө иштер боюнча өндүрүштү камсыздоо чарасы катары, анын ичинде укук бузуу жөнүндө иш боюнча токтомду аткарууга багытталган.

Укук бузуу жөнүндө иш боюнча токтомду аткаруу укук бузуу жөнүндө мыйзамдарды жүзөгө ашыруу жаатындагы укук колдонуучулук процесстин жыйынтыктоочу этабы болуп саналат.

Конституциялык сот укуктук жөнгө салуунун кабыл алынган үлгүсүнүн социалдык-укуктук максаты камакка алуу жөнүндө токтомдун процесстик-укуктук мааниси кийинкидей болуп камтылган өзгөчөлүгүн алдын ала аныктайт деп эсептейт.

Камакка алууну токтоосуз аткаруу зарылдыгы жазанын сөзсүз болуу принцибин жүзөгө ашыруу менен, ошондой эле укук коргоочулук механизмдин иштеп турушун жана натыйжалуулугун камсыз кылууга багытталган жана өзгөчө тартипте аткарылышын талап кылган жазанын бул түрүнүн спецификасы менен шартталган, анткени башка кандай гана учурда болбосун, УБЖКда каралган максаттар менен милдеттер тиешелүү даражага жеткирилбей, камакка алуунун аткарылышын кийинкиге калтыруунун ар кандай формасында, анын ичинде сот актысы даттанылганда да укук бузуучу жазадан качууга же жаңы укук бузууларды жасоого мүмкүндүк алган шарттарга алып келиши мүмкүн.

Андан тышкары, камакка алуунун токтоосуз аткарылышы укук бузуулар чөйрөсүндөгү мамлекеттин юрисдикциялык органдарынын эмгекти көп талап

кылуучу жумушту этибарга албоого, алардын социалдык маанилүүлүгүн жана коомдук баркын жокко чыгарууга, мыйзамдын күчүнө жана кадыр-баркына ишенимге шек келтирүүгө, маселен, укук коргоочулук функцияларды аткарган укук коргоо органдарында укук коргоочулук ишинин натыйжалуулугун жалпысынан төмөндөтүүгө, ошондой эле укук коргоо органдарынын бардык аракетин жокко чыгарууга жол берилбегендик менен шартталган. Ошон үчүн, камакка алуу жөнүндө соттун токтомунун токтоосуз аткарылышы жөнүндө мыйзам чыгаруучунун логикасы жаза чарасынын ушул түрүнүн аткарылышынын актуалдуулугун сактап калуу зарылдыгына негизделген.

УБЖК коомдук тартипти одоно бузгандык, коомдук коопсуздукка, башкаруу тартибине кара ниеттик менен кол салуу үчүн камакка алууну колдонууну караштырып (УБЖКнын 70, 71, 126, 129, 193-беренелери), конкреттүү берененин санкциясына ылайык альтернативдүү жазаны тандап алуу мүмкүндүгүнө жол берет (423-426-беренелерден тышкары), бул сотко укук бузууну жасаган үчүн жоопкерчиликке тартуу максатына жетишүү үчүн гана камакка алуу колдонулганда, укук тартибин камсыз кылуунун өз максаттары боюнча башка жаза чарасын колдонуу натыйжалуу болбогон өзгөчө учурларда гана камакка алууга жол берет.

Ошентип, камакка алуу сыяктуу жаза чарасынын мындай түрүн колдонуу, баарыдан мурда, коомдук кызыкчылыктарды жана коомдук коопсуздукту кайтарууга багытталгандыктан, ал өзүнүн иштеп турушун актайт.

Ошол эле учурда, административдик камакка алуу административдик жазанын кыйла катуу түрү болуп, ал адамдын эркиндик жана жеке кол тийбестик сыяктуу адамдын негизги жана ажырагыс укуктарын чектөө менен байланыштуу болоорун эске алуу зарыл. Ушуга байланыштуу, административдик камакка алууну дайындоо, аткаруу жөнүндө мыйзамдардын ченемдери, ошондой эле даттануу тартиби коомдук жана жеке кызыкчылыктар ортосунда тең салмактуулукту издештирүүдө соттук

коргонууга болгон негизги конституциялык укук бузулбагандай жана сот адилеттигине натыйжалуу жетишүү камсыздалгандай болуш үчүн абдан ойлонуштурулгандай болуш керек.

4. Адамды жана жаранды соттук коргоо сот адилеттигин жөнөтүү процессин мыйзамдар менен жөнгө салууну болжойт, ал аны жүзөгө ашыруунун конкреттүү кепилдиктерин караштырат жана укуктарды натыйжалуу калыбына келтирүүнү камсыз кылат.

Соттук коргонууга болгон укук адамдын, жарандын укуктары менен мыйзамдуу кызыкчылыктарын гана эмес, мыйзам чыгаруу жана аткаруу бийлигинин өзүм билемдигинен да, соттун ката чечимдеринен дагы кайтарууну болжойт. Бул учурда адамдын, жарандын бузулган укуктары менен эркиндиктерин коргоонун жана калыбына келтирүүнүн жалгыз натыйжалуу ыкмасы – мыйзамдуу күчүнө кирген жана кирбеген сот актыларын жогору турган сот тарабынан кайра кароону мамлекет тарабынан кайсыл бир формаларда (ар бир сот өндүрүшүнүн өзгөчөлүктөрүн эсепке алуу менен) камсыздала турган мүмкүндүк болуп саналат (Конституциянын 58-беренесинин 4-бөлүгү, 61-берененин 1-бөлүгү). Белгиленген ыкмалар ар бир инсандын конституциялык дөөлөттөрү жана коомдогу укуктук мамилелердин стабилдүүлүгү ортосунда тең салмактуулукту кармап туруунун зарыл шарты катары сот актыларынын калыстыгын жана мыйзамдуулугун кепилдөөгө чакырылган.

Мамлекет ката сот актыларынан жабыр тарткан адамдардын укуктарынын бузулушун четтетүүгө көмөк көрсөтүүгө, аларга мыйзамда тыюу салынбаган ар кандай ыкмалар менен өзүнүн укуктары менен мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо мүмкүндүгүн камсыз кылууга милдеттүү. Укуктарды калыбына келтирүү мүмкүн эмес болгон шарттарды жаратуу мамлекет жана анын органдары өзүнүн конституциялдык милдеттенмесин аткарбай жатат деп бааланыш керек.

Укук бузуулар жөнүндө мыйзамдар менен укук бузуу жөнүндө иш боюнча токтомго даттануу токтомдун көчүрмөсүн алган күндөн тартып, он

күн ичинде даттануу мүмкүндүгү каралган (УБЖКнын 547-беренесинин 3-бөлүгү). Бул мүмкүндүк юрисдиктик процессте юридикалык кепилдиктерди, колдонулуп жатканка жазалардын мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн камсыз кылууну жана сактоону, соттук катадан коргонуу укугун өзүнө камтыган эбегейсиз укук катары соттук коргоо укугун бекиткен Конституциянын 58-беренесинин 4-бөлүгүнүн талаптарына аткарууну жүзөгө ашыруунун маанилүү формасы болуп саналат.

Сот адилеттигин ишке ашыруунун жалпы принциптеринен келип чыкса, мыйзамдуу күчүнө кирген сот актылары гана аткарылууга жатат, демек, камакка алуу жөнүндө токтомду токтоосуз аткаруу жөнүндө талаптын талашылып жаткан ченемде камтылышы, бул актылар кабыл алынган учурдан тартып, башкача айтканда, УБЖКнын 539-беренесинин 6-бөлүгү менен белгиленген жалпы тартиптен айырмаланган өзгөчө тартипте күчүнө кирет дегенди билдирет. Мыйзам чыгаруучу каралып жаткан учурда өз эркин билдирүүнүн мындай ыкмасын укуктук ченемдердин куралуу жана жуурулуу эрежелерин эсепке албастан кыйла оптималдуу логикалык жана техникалык-юридикалык ыкманын колдонулушу укуктук аныктык принцибине жооп бербейт жана укук колдонууда олуттуу кыйынчылыктарды жаратат. Мында, мыйзамдуу күчүнө кирбеген сот актысына даттануу мүмкүндүгүн болжогон соттук каттаны четтетүү ыкмаларынын бирин жокко чыгарат.

Ошону менен бирге текшерүү ыкмаларынын биринин болбогондугу ката сот актысынан соттун коргоо укугунунан толук ажыратылат дегенди билдирбейт. Конституциялык принциптердин көз карашынан мындай укуктук жөнгө салууга жол берилгендик, биринчиден, кабыл алынган укуктук ченем максаттын маанисине көз каранды, экинчиден, мындай мамилени натыйжасында инсандын укуктары менен мыйзамдуу кызыкчылыктарына келтирилген зыянга салыштырмалуу коом алып жаткан пайдасы артыкчылык кылабы деген маселеге көз каранды.

Индивиддин камакта болуу мөөнөтү жети суткадан ашуун болбостугун, ал эми ишеничтүү жана туруктуу укуктук тартиптен коомдун бүтүндөй

бакубаттуулугу көз каранды экендигин эсепке алып, Конституциялык сот ар кимдин, анын ичинде ката сот актысы менен келдирилген материалдык жана моралдык зыяндын орду толуктала турган укугу тууралуу конституциялык кепилдикти эске алып, талашылып жаткан ченемде камтылган чектөө конституциялык маанилүү максаттарга өлчөмдөш жана Конституциянын 23-беренесинин 2-бөлүгүнүн талаптарына жооп берет. Демек, камакка алуу жөнүндө соттун токтомунун токтоосуз аткарылышы тууралуу буйрукчул талап Конституцияга карама-каршы келүүчү катары бааланышы мүмкүн эмес.

Ошол эле учурда камак адамдын эркиндик сыяктуу жеке багына олуттуу кол салуу болуп саналат. Өмүргө, эркиндикке жана жеке кол тийбестикке болгон укук – бул биринчи субстантивдик укук, аны Адам укуктарынын жалпы декларациясы коргойт (3-берене), бул жеке адамдар үчүн дагы, бүтүндөй коом үчүн дагы ушул укутун чоң мааниси жөнүндө кабар берет. Эркиндик менен жеке кол тийбестик өзүнөн-өзү эле дөөлөт эмеспи, ал эми эркиндиктен ажыратуу адамдын башка укуктарынын жүзөгө ашырылуусуна негизги жолтоо болуп саналат.

Ушуну эсепке алуу менен, Конституциялык сот камакка алуунун болушунча кыска мөөнөтү дагы адамдын укуктары менен эркиндиктерине олуттуу таасирин тийгизет деп белгилейт. Ушуга байланыштуу, мыйзам чыгаруучу камакка дуушар болгон адамдын укуктарын соттук коргоо аркылуу, сот даттануу түшкөн учурдан тартып 48-сааттан кечиктирбестен жогору турган сотто аны каратуу мүмкүндүгү сыяктуу кошумча кепилдиктерди караштырууга милдеттүү. Мында кармоонун мөөнөтү административдик камактын мөөнөтүнө кошуп эсептелиш керек. Аны менен, камак алуу жөнүндө соттун токтомунун токтоосуз аткарылышы жөнүндө эреже мүмкүн болуучу соттук катаны тезинен оңдотуу кепилдиги тең салмактанган.

Ченемдик жөнгө салуунун мындай чарасы субъективдүү укуктардын нагыз көлөмүн олуттуу өзгөртпөйт, бирок индивидге катасы бар сот актысы келтирилиши мүмкүн болгон зыянды кескин азайтат.

Мыйзам чыгаруучу орнотулуп жаткан укуктук жөнгө салууну ар кыл чечмелөөнү жана укуктук колдонууну жокко чыгаруу үчүн анын формасына тийиштүү кам көрүүгө милдеттүү. Ошон үчүн УБЖКга укук бузуу жөнүндө ар кандай сот актыларынын күчүнө кирүү тартибин жөнгө салуучу укуктук ченемдердин коллизиясын четтетүүгө жана толук макулдашылуусуна жетишүүгө жана жогору турган соттон кайра каратууга багытталган тийиштүү түзөтүүлөрдү кабыл алуу зарыл.

Жогоруда баяндалгандын негизинде, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 2-бөлүгүнүн 2-пунктун, 4-беренесин, “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын 48, 49, 52 жана 53-беренелеринин жетекчиликке алып, Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту

Ч Е Ч Т И :

1. Кыргыз Республикасынын Укук бузуулар жөнүндө кодексинин 566-беренесинин биринчи абзацы Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 23-беренесинин 5-бөлүгүнө, 55-беренесине, 56-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 58-беренесинин 4-бөлүгүнө, 61-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө карама-каршы келбейт деп таанылсын.

2. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети ушул Чечимдин жүйөлөштүрүүчү бөлүгүнөн келип чыккан жана 48 саат ичинде жогору турган соттон камакка алуу жөнүндө токтомду кайра карап чыгуунун өзгөчө тартибин караган тийиштүү мыйзам долбоорун иштеп чыксын жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин кароосуна киргизсин.

3. Кыргыз Республикасынын Укук бузуулар жөнүндө кодексине тийиштүү өзгөртүүлөр киргизилгенге чейин камакка алуу жөнүндө соттун

токтомуна даттануу берилген учурдан тартып 48 сааттан кечиктирилбестен жогору турган соттон кайра каратуусу жүзөгө ашырылат деп орнотулсун.

4. Чечим акыркы жана даттанууга кайра жатпайт, жарыяланган учурдан тартып күчүнө кирет.

5. Чечим бардык мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, кызмат адамдары, коомдук бирикмелер, юридикалык жана жеке жактар үчүн милдеттүү жана республиканын бүткүл аймагында аткарылууга жатат.

6. Ушул Чечим мамлекеттик бийлик органдарынын расмий басылмаларында, Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун расмий сайтында жана “Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун Жарчысында” жарыялансын.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КОНСТИТУЦИЯЛЫК СОТУ